

KÁDÁR JÁNOS JÓ ELVTÁRS VAGY SHAKESPEARE-I DRÁMAHÓS?

Roger Gough brit történésszel Kendeffy Áron beszélget

Roger Gough könyve, a *Kádár János jó elvtárs?* (JLX Kiadó) az idei ősz egyik társadalomtudományi könyvsikere. A könyv magyar illetve angol nyelvű¹ kiadása több helyen (Népszabadság, The Guardian, The Economist) igen pozitív ismertetések tárgya. Goughot a magyarországi zavargásokról tudósító BBC szakértőként szólaltatta meg. A brit történészt arról kérdeztük, hogy miért írta könyvét, és hogy véleménye szerint, miképpen él tovább Kádár János hagyatéka.

Kádárral, vagy általánosabb értelemben az 1945 és 1989 közötti magyar politikával főleg külföldön élő magyar szerzők (Charles Gáti, Fejtő Ferenc, Paul Lendvai, Rudolf Tökés, Schöbflin György, Pierre Kende) vagy a Kádár-korszak apológétái (Moldova György vagy enyhébb formában Huszár Tibor) foglalkoznak. Miért döntött úgy Roger Gough, egy oxfordi végzettségű² brit történész, aki több mint 10 évig befektetési bankárként kereste kenyerét, hogy monográfiát ír Kádár Jánosról?

Furcsa történetről van szó. 25 évvel ezelőtt, középiskolai tanulmányaim során történelemből kellett esszét írunk. Nem tudtam, milyen témát válasszak, de a téma keresgélése közben a kezembe került egy nagyon érdekes könyv III. Richárdról, aki valóságos uralkodóként teljesen más volt, mint a shakespeare-i drámaahós. A könyv konklúziójában a szerző kijelentette: Richárd igen szerencsétlen volt, mivel csak két évig uralkodott, és sok tervét nem tudta megvalósítani, ha tovább élt volna, mint nagy királyra emlékeznénk rá. A könyv az egyik utolsó lábjegyzetében megjegyezte: „III. Richárd sok tekintetben hasonlít Kádár Jánosra, akinek politikai karrierje a rendkívül vitatott kezdett óta igen magasra ívelt.”

Így kezdtem tehát érdeklődni Kádár János iránt, egy lapszéli jegyzetben tett futó hivatkozás alapján, amelyet egy teljesen más témájú könyvben találtam. Kérdeztem apámat, hogy ki is ez a Kádár. Apám erre így válaszolt: „Kádárt az oroszok ültették hatalomba, miután leverték az 1956-os magyar forradalmat, azóta sikerült ügyes kompromisszumokat kicsikarnia a szovjetektől. Ez minden, amit tudok.”

Ezek után egyre többet olvastam Kádárról, végül is róla írtam a disszertációm. Persze az is igaz, hogy a koromhoz képest jóval messzebbre mentem a kutatással. Megtaláltam például Szász Bélát, aki ismert szakértője volt a Rajk-pernek, és akkoriban éppen Észak-Londonban élt. Elmentem és beszéltem Szásszal, aki távolról ismerte Kádárt. Iskolai esszém nagy siker volt, de természetesen ma már sok mindent másképpen gondolok.

Ezek után sok minden történt. Habár továbbra is érdekelt Magyarország, de nem Kádár állt érdeklődésem középpontjában. Az 1988–89-es események azonban, amelyek során Kádár

¹ Roger GOUGH: *A Good Comrade, János Kádár, Communism and Hungary*, I.B.Tauris, London, 2006.

² Gough a klasszikus brit elitképző kurzust az ún. PPE-t (Philosophy–Politics–Economics) végezte Oxfordban. Ma a Konzervatív Párt Kent megyei tanácsosa, és a Policy Exchange nevű think-tank kutatási igazgatója.

múltbeli bűneiért érzett büntudata kínozza, rávettek arra, hogy monográfiát írjak Kádár János életéről. Ha látták a nemrégiben megjelent amerikai filmet, a *Capotet*, emlékezhetnek az egyik jelenetre, amelyben az író beszél egy bizonyos könyvről, amelyet meg kell írnia. Nem akarom magamat Capote nagyságához hasonlítani, de valahogy én is így voltam ezzel a Kádár-könyvvel: meg kellett írnom. 10 éve gondolkoztam rajta, de közben munkahelyi elfoglaltságaim miatt nem volt időm. Végül is elkezdtem.³

Miért volt olyan érdekes Kádár? Részben a személyes történet hihetetlen változatossága miatt, részben mert egy olyan emberről szól, aki óriási bűnöket vétett, de mégsem lehet az olyan hagyományos kommunista vezetők közé besorolni, mint Brezsnyev, Ceausescu vagy Honecker. Másrészt a Kádár-korban olyan politikai rendszer alakult ki Magyarországon, amelynek kialakulásának és bukásának elemzésével sokat tudunk mondani a hidegháború világáról. Emellett Kádár életének tanulmányozásával sok érdekes adalékot kapunk a politika mint a *lehetőségek művészetének* világáról. Kevés olyan politikust ismerünk a 20. században, akik ennyire érezték hatalmuk korlátait, és ennyire érzékenyen reagáltak a körülmények változásaira.

Miután elolvastam a könyv angol nyelvű eredetijét, a sok új érdekes információ mellett az tűnt fel, hogy Kádárt, hogy úgy mondjam: kívülről nézed. Ha magyar vagy és jobboldali, akkor Kádár áruló, ha baloldali, akkor pedig hős. Mit gondolsz erről?

Szerintem a történelmet nem hősookról és árulókról kell írni. Kádárt tettei alapján semmiképpen nem lehet hősnak tartani. Nem volt a 20. század történelmének egyik nagy „szörnyetege”, mint Sztálin, Hitler vagy Mao, de kétségtelenül sok vér tapad kezéhez. Talán a legszörnyűbb tette a 18 éven aluli forradalmárok kivégeztetése volt. Kádár történelmi hagyatéka nem progresszív sem politikai-gazdasági, sem morális-pszichológiai szempontból.

A „Kádár mint áruló” megközelítés sem visz messzire. Aki ezt a véleményt vallja, igen nehezen tudja megmagyarázni, hogy miért népszerű bizonyos körökben a mai napig Kádár. A hidegháború éveiben igen sokan csodálták Kádárt keleten és nyugaton is, kommunisták és anti-kommunisták egyaránt.

Van azonban egy harmadik megközelítés is. A szerzőnek ezt kell követnie, azt a kérdést kell feltenni, hogy miképpen nézne ki az adott kérdés a főhős asztalánál ülve. Miért hozott olyan döntést, amelyet hozott? Ez persze nem jelenti azt, hogy apologétának vagy nosztalgikusnak kell lenni. Én megpróbáltam nem beleesni ebbe a hibába, ha olvassák a könyv záró fejezetét, remélem, elhiszik ezt nekem. Következtetésem igen kemények. Értékrendem és politikai világnézetem teljesen eltérő. Ettől függetlenül próbáltam magam a helyébe képzelni, amikor a legfontosabb döntéseit hozta.

Kádár szerepét a magyar történelemben kétféleképpen lehet értékelni. Az első kérdés alapvető jellegű: jó volt Kádár és rendszere Magyarországnak? A válasz egyértelműen nem. Nem fogadom el azt az érvelést, mely szerint „megtett mindent, amit a rendszer korlátai között megtehetett”. Ezek a korlátok nem voltak függetlenek tőle, egy olyan rendszer korlátai voltak ezek, ame-

³ A könyv 5 évig készült. — *A Szerk.*

lyet Kádár János támogatt és magáénak érzett. Sőt két történelmi fordulóponton, 1945–48 között és 1956-ban tette ezt, tehát egy elnyomó rendszert választott.

Ettől függetlenül azt is ki lehet jelteni, hogy rendszerének néhány eleme pozitívnak tekinthető. Például az 1960–61 utáni enyhülés. Nem szabad persze szentimentálisan beszélni erről, ez része volt Kádár machiavellista politikájának, először brutális volt, aztán elnézőnek akart látszani.

Könyvedhez számtalan fontos emberrel készítettél interjút (Berecz János, Fejti György, M. Kiss Sándor, Konrád György, Marjai József, Valerij Muszátov, Nyers Rezső, Pozsgy Imre, Rajk László, Huszár Tibor, Berend T. Iván stb.). Talán legjobban a Muszátov-interjú érdekelne. Beszélne általában az interjúidről, és konkrétan a Muszátov-interjúról?

Legtöbb interjúalanyom szó nélkül vállalta a beszélgetést. Minden interjú igen hasznos volt, még azok is, amelyeket amikor készítettem, nem tűntek relevánsnak. Mindig van valami fontos információ. Mivel az alanyok nagy része a Kádár-rendszer vezetői közül került ki, igen sok információ szólt a személyes viszonyokról, arról, hogy ki milyen viszonyban volt a másikkal. A személyes anedoktázások során igen sok minden derült ki...

Muszátov érdekes eset, hiszen ő egy személyben történész és diplomata. Nagyon sok információt közölt a Kádár-rendszer szovjet megítéléséről, és Kádár személyes kapcsolatairól a szovjet vezetőkkel, különösen Andropovval és Brezsnyevvel. Ő tolmácsolt például a híres-hírhedt 1972-es Brezsnyev–Kádár találkozón, amikor Brezsnyev elmondta elvtársi aggodalmait a magyar eseményekkel kapcsolatban. Muszátov pontosan el tudta mesélni annak a találkozóknak részleteit, Kádár és Brezsnyev zokogva idézte fel első, 1956-os találkozásuk emlékét. Ezzel próbálta puhítani mondanivalóját a szovjet vezető, amely ennek ellenére is sokkolta Kádárt. Hihetetlen, de igaz: mindkettőjük tudta, hogy közülük Kádár a kifinomultabb politikus, s ez nagyban terhelte kapcsolatukat. Úgy tűnik, Andropov volt a közvetítő Brezsnyev és Kádár között.

Muszátov igen érdekesen értékelt Kádár politikai stílusát is. Szerinte Kádár egyszerre volt Kominternből jött kommunista és igazi magyar kommunista. Ezeket az identitásokat váltogatta a különböző helyzetekben. Kádár azonban sohasem volt a Nagy Imre-típusú nemzeti kommunista, ezt tudták és értékelték Moszkvában. Nem volt azonban moszkovita sem, saját politikai tapasztalatait Magyarországon szerezte, ez nagy előnye volt például Rákosival szemben, aki igazi moszkovita volt. Ha valaki olvassa Muszátov könyvét, az láthatja, hogy az ő véleménye Kádárról jóval pozitívabb, mint az enyém. Ez nem meglepő, de ettől még nagyon hasznos volt az interjú.

Könyvedben elég sok a shakespeare-i áthallás. Hogyan függ össze Kádár János élete és a nagy mester drámái?

Ezt egy kicsit árnyalnám. A könyvben sok utalás van olyan véleményekre, amelyek összekötötték Kádár életét Shakespeare drámáival. Ezek közül a leggyakoribb a *Macbeth* és *Lear király* említése. Ezeket a metaforákat sok magyar és külföldi elemző is használta. Például Timothy Garton Ash, a közismert brit Közép-Európa-szakértő említette Kádárt ilyen értelemben, amikor Nagy Imre temetéséről megírta híres cikkét.

Szerintem azonban az igazi drámai elem Kádár életében 1956, amikor élete közepén kellett élet-halál kérdésekre válaszolnia. Kádár életében minden további történés a forradalommal

függ össze. Lehet azt mondani, hogy ortodox kommunistaként, erős túlélési ösztönrel nem lehetett más döntéseket hozni. Ez akár nagyjából igaz is lehet, de folyamatosan hezitált, még moszkvai tartózkodásának két napja alatt is. Az akkori döntései nemcsak a későbbi Kádár-rendszer alapjait fektették le, hanem élete végén elkezdtek kísérteni is. A krízis, az élet nagy döntései tipikus drámai összetevők, természetesen nem csak a shakespeare-i drámák összetevői. Kádár élete tele volt ilyenekkel, és a nagy mesternél csak kevesen tudták olyan mélyen feldolgozni az egyén büntudatát, aki ölt a hataloméért.

Könyvedben sok új elemmel találkozhat az olvasó. Talán az egyik legizgalmasabb fejezet Kádár szerepét elemzi a Rajk-perben. Azt állítod, hogy Kádárnak jóval nagyobb szerep jutott, mint amennyit beismer. Emellett azt is állítod, hogy sokkal nagyobb szerepet játszott a gyűlölt titkosrendőrség létrehozásában, mint azt sokan gondolják.

Kádár – különösen a per első felében – sokkal nagyobb szerepet játszott, mint amit valaha is beismerett. Igen gyakran és szorgalmasan vett részt a kihallgatásokon. A per második felében azonban az NKVD vette át a kezdeményező szerepet. Ennek ellenére Kádár szerepe némileg más volt, mint az a nyugati kommentárok sugallták 1956 után. Rákosi, hogy védje magát, azt kezdte terjesztetni: Kádár szerepe sokkal nagyobb volt a Rajk-perben, mint azt állította. Innen származik a valószínűleg félig igaz történet is, hogy Kádár meglátogatta Rajkot cellájában, hogy a párt érdekében ismerje el bűnösségét, s cserébe megkímélik az életét. E megközelítés szerint Rajk döntésében, hogy bűnösnek ismeri el magát, nagy szerepe volt Kádár látogatásának.

A Hajdu Tibor által az 1990-es évek elején felfedezett kihallgatási jegyzőkönyv szerint Kádár Farkas Mihállyal látogatta meg Rajkot, és az ajánlat nem volt ennyire világos, lehet, hogy nem is volt több, mint durva kihallgatási taktikázás. A mai napig azt sem tudjuk, hogy mi volt az igazi oka Rajk beismerő vallomásának.

Kádár rész vett az ÁVO kiépítésében, de szerepe semmiképpen nem összehasonlítható Péter Gáboréval. Mint Budapest helyettes rendőrfőnöke ténylegesen részt vett az első lépésekben. Erős családi kapcsolatokkal is rendelkezett, hiszen az állambiztonságnál szolgált felesége és bátyja is. Részt vett a pócspetri ügy „megoldásában” is. Belügyminiszterségének két éve alatt vált önállóvá az ÁVH, és figyelt a Mindszenty-per „megoldására” is. Kádár és a titkosrendőrség kapcsolatát jól írja le a Gyarmati György által publikált cikk, amely néhány éve jelent meg a Rubiconban.

Összességében Kádár nem titkosrendőr, hanem kommunista szervező volt. Bizonyos években a rendőrséget és a belügyet szervezte. Ez felelt meg legjobban képességeinek. Kádár nem lett volna sikeres a kultúrpolitika vagy a gazdaságpolitika terén. 1945 és 1948 között a kommunista pártot szervezte, és kiemelkedő szerepet játszott a szociáldemokraták leszalámizálásában. De volt annyira kegyetlen és kemény, hogy végül szerepet kapott a belügyminisztérium vezetésében.

Ma már elég sok anyag áll rendelkezésre az 1956 utáni kádári bosszú részleteiről. Jól ismert politikai tények ismétlése helyett inkább kérdeznék a Kádár-rendszer külpolitikájáról. Közismert, hogy miközben több kommunista vezető játszott el a nacionalizmussal mint legitimációs forrással, Kádár szinte teljesen negligálta a határon túli magyarok ügyét. Hogyan magyarázod ezt?

Egyetértek, Kádárt valóban nem foglalkoztatta a nemzeti kérdés. E tekintetben furcsa, hogy több nyugati kommentátor nemzeti kommunistának, sőt nacionalistának találta Kádárt. Erről nincs szó. A Gyurkó László által jegyzett hivatalos monográfiában Kádár kijelenti, hogy számára nem jelent sokat a nemzeti trikolór, mivel azt a Horthy-rendszerrel azonosítja. Később helyesbített, és azt mondta: rájött, hogy a nemzeti zászló az emberekhez tartozik, nem a Horthy-rendszerhez. De az embernek a szöveget olvasva olyan érzése van, hogy az első állítás az őszintébb.

Persze 1956 miatt sem mert Kádár a nemzeti legitimációval próbálkozni. Minden politikáját a forradalommal szemben definiálta, így 1956 nemzeti függetlenségi gondolkodását próbálta elnyomni illetve ellensúlyozni az életszínvonal lassú emelésével. Az 1960-as évek elején a Kádár-rendszernek ártott volna a nemzeti érzés megerősödése, mivel az a forradalom emlékezetét hozta volna a felszínre.

Később talán egy kicsit puhult Kádár averziója a nemzeti szimbólumok iránt. A Kádárkor első felében szilárdan internacionalista volt. Az sem véletlen, hogy a konszolidáció első időszakában az Osztrák–Magyar Monarchia mint békés fejlődés kora jelent meg a hivatalos történetírásban. A későbbi időszakban azonban kissé változott a vonal, ezt mutatja a központi bizottság 1974-es határozata és Kádár 1975-ös helsinki beszéde, amelyben utalt a trianoni tragédiára. Ebben az időszakban a kommunista vezetés rájött, hogy politikailag kockázatos, ha nemzeti szempontból semlegesnek látszik. Különbösen ebben az időszakban a szovjet blokk több országában kezdett erősödni a nemzeti retorika. Ebből a szempontból különösen érdekes Honecker és Ulbricht ideológiájának összehasonlítása.

Ettől függetlenül Kádár sohasem volt aktív a határon túli magyarok kérdésében, mivel úgy értékelte, hogy diplomáciailag ez túl sok kárt okozna neki. A szovjet blokk belső erőviszonyai miatt úgy vélte, hogy ha felébrednének a magyar nacionalizmust, azért olyan árat kellene fizetni, amelyek aláásnák a konszolidáció eredményeit. Ezt a filozófiát több beszédében is felismerhetjük.

Kádár sohasem volt nacionalista. Számára a nemzeti érdek főleg gazdasági erősödést jelentett, sokszor akár a szovjet érdekek ellenében. De ez semmiképpen nem jelent nacionalizmust.

A kádári konszolidáció viszonyai között nem meglepő, hogy ismét népszerűvé vált a hivatalos történészek körében az 1867-es kiegyezés. Egyik fejezeted címében Kádárt „Mitteleuropa Man”-ként jellemezted. Szeretnék vitatkozni ezzel a tétellel: szerintem Kádár sohasem volt közép-európai, inkább ortodox kommunista volt, aki akkor szerette meg a külpolitikát, amikor rosszul kezdtek menni a belpolitikában.

Semmiképpen nem állítanám, hogy Kádár olyan közép-európai figura, mint Joseph Roth vagy Robert Musil avagy bármelyik nagy közép-európai gondolkodó. Ennek ellenére az 1960-as évek végétől Kádár kereste a kapcsolatot kommunista és nem-kommunista politikusokkal is, akiket érdekelhetett a közép-európai regionális együttműködés. Persze a Mitteleuropa Man címke erősen kétértelmű, akár ironikus is, a „jó elvtárs”-hoz hasonlóan. De ettől függetlenül van némi igazságtartalma.

Kádár és gazdasági tanácsadói már a konszolidáció első periódusában rájöttek, hogy az életszínvonalat nem lehet emelni nyugati, főleg német gazdasági kapcsolatok nélkül. Azt is érezték, hogy ha teljesen elzárják az értelmiséget a nyugati hatásoktól, akkor ez később igen káros

lehet a rendszernek. Ennek fényében engedélyezték bizonyos értelmiségiek nyugati utazásait. Van néhány igen meglepő statisztika arról, hogy mennyi értelmiségi utazott nyugatra az 1960-as évek második felében. Azt állítom, hogy a nyugati nyitás már a helsinki folyamat megkezdése előtt megfigyelhető. Péter Jánost például jó nyugati kapcsolatai miatt nevezték ki külügyminiszternek 1961-ben. Persze az is igaz, hogy a növekvő gazdasági nehézségek miatt egyre kellemebb volt főleg a külpolitikára koncentrálni.

Kádár különben valóban ortodox kommunista volt, de csak egy bizonyos pontig. Valóban hitt a lenini proletárdiktatúrában, és igen behatárolt mértékben támogatta a gazdasági és kulturális reformokat. De a rendszer túlélésében nagy szerepet játszott, hogy Kádár rendszere kevésbé volt merev, mint például az 1968 utáni csehszlovák rendszer.

Igen alaposan elemezted Kádár szerepét az 1968-as csehszlovákiai eseményekben, és a részletesen írsz a Kádár–Dubcek személyes kapcsolatáról. Sokszor hivatkozol nyugati szerzőkre, akik azt állítják, hogy Kádár tulajdonképpen a szovjet külpolitika „jó rendőre” volt. Természetesen igen sok korláta volt a kádári külpolitikának, de nem értek egyet azzal a poszt-kommunista politikusok és elemzők által emlegetett ténnyel, hogy Kádár külpolitikai nyitása a szovjet rendszer bátor kihívása volt. Ne felejtjük el azt sem, hogy Kádár titokban engedélyezte szovjet atomfegyverek magyarországi tárolását.

Csehszlovákiával kapcsolatban le kell szögezni valamit. Kádár már a kezdetektől fogva – részben 1956-os élményei miatt – félt a prágai események következményeitől. Teljesen ellene volt az általa radikálisnak vélt prágai tavasz programjának. Emellett az sem kétséges, hogy el akarta kerülni a katonai beavatkozást; két okból: egyrészt a hazai közvélemény miatt, másrészt félt a nyugati visszhangoktól. A nyugati visszhangokkal kapcsolatban találtam Washingtonban egy érdekes külügyi jelentést, amely arról szól, hogy a magyar vezetők a csehszlovákiai bevonulás után mindent megtektek, hogy minimalizálják a negatív hatásokat a nyugati kapcsolataikban.

Volt azonban egy másik elem, amely komolyan aggasztotta Kádárt. A Szovjetunió beavatkozott 1956-ban, de aztán engedte a Kádár-rendszer relatíve liberálisabb és rugalmasabb politikáját. 1968-ban úgy tűnt, hogy a beavatkozás után egy igazi neosztálinista hullám jöhet. Igaza volt. Ezt a logikát tükrözi Krím-beli, 1968. augusztusi útjának jegyzőkönyve is.

Dubcekkal szemben nem kétséges, hogy kétszínű volt Kádár. Úgy tett, mintha független lett volna, közben mindent jelentett Brezsnyevnek. De a prágai tavasz radikalizmusával kapcsolatban megfogalmazott kételyei őszinték voltak.

Általánosságban külpolitikájáról elmondható, hogy Kádár mindig óvatos volt, s nyíltan nem ütközött Moszkvával. Ez igaz a magyar IMF-tagsággal kapcsolatban is. Mire elindultak a tárgyalások, a szovjetek tudtak erről, és nem is elleneztek a dolgot. Így van ez az afganisztáni bevonulás utáni nyugati bojkottal kapcsolatban is. Még a PB konzervatívabb tagjai is ellen akartak állni a szovjet politikának. Kádár nem tette ezt, de később csendben kritizálta a szovjeteket.

Összességében Kádárnak volt önálló külpolitikája, de arra mindig kínosan vigyázott, hogy ne menjen nyíltan a szovjetek ellen. Az is igaz, hogy a szovjeteknek kedvező volt, hogy Kádár a nyugatiak szemében akceptált tárgyalópartnerré vált, és több csatornát biztosított a szovjet külpolitikának. Különösen fontos volt ez a technológiai transzferek területén. Az ellentmondásos helyzetet jól jellemzik a különböző Brezsnyev–Kádár találkozók, amelyekben kiderült, hogy a szovjet vezetőt nyugtalanította Kádár nyugati népszerűsége. A szovjet vezetők bizonyos mér-

tékben skizofrén módon közelítették meg Kádárt, aki mindig vigyázott arra, hogy ne feszítse túl a húrt.

Látva a mai magyar társadalom morális állapotát, egyet kell értenem M. Kiss Sándor értékelésével, aki szerint bizonyos értelemben a Kádár-rendszer jobban korrumpálta a társadalmat, mint a Rákosi-rezsim. Kádár életszínvonalat emelő politikája logikus volt a saját szempontjából, de az anyagi polgárosodást nem követte morális polgárosodás. Magyarország volt a „legvidámabb barakk”, de mégis barakk volt. Kádár, miután részt vett az ÁVH felépítésében, belátta, hogy a terror régi mértékét és rendszerét nem lehet fenntartani. Ennek ellenére hatalma késői periódusában sem engedte munkatársainak, hogy elolvassák a III/III-as jelentéseket.

Kádár soha sem akarta leépíteni az államrendőrséget. Ezt a leninista állam alapszervezetének tekintette. Erre jó példa, hogy 1981-ben azt közölte a lengyel kommunista vezetéssel, hogy „az osztályellenség elleni harcban nincs szerepe az emberi jogoknak”.

Politikai meggyőződésének része volt azonban az is, hogy a titkosszolgálati eszközökkel nem lehet megoldani minden társadalmi problémát. Emellett jó oka volt félni az államrendőrségtől, hiszen ott jelentős számú rákosista elem maradt meg. Ennek ellenére a politikai rendőrség nélkül nem tudta elképzelni politikai rendszerét.

Kádár és Rákosi rendszerét azonban nagyon nehéz összehasonlítani morális károkozás szempontjából. Talán annyit lehet mondani, hogy a Rákosi-korszakban nagyobbak és erőszakosabbak voltak a hazugságok, míg a Kádár-rendszerben árnyaltabb volt az elnyomó rendszer, nagy szerep jutott például az öncenzúrának. Mindezek mellett, utalva M. Kiss tételére, azt állítani, hogy a Kádár-rendszer károsabb volt a Rákosi-rendszerénél, szerintem enyhe túlzás.

Van azonban összefüggés a Gyurcsány-beszéd és a Kádár-korszak között. Kádár azért, hogy elnyomja 1956 emlékét, folyamatosan emelte az életszínvonalat, egy idő után megfelelő gazdasági növekedés hiányában hitelekkel tette ezt. Teljesen világos, hogy a Medgyessy–Gyurcsány-korszak végtelen eladósodása a kádári politika folytatása.

Kádár a kultúrpolitikát teljesen Aczél kezeiben hagyta. A híres-hírhedt „tiltó–tűrő–támogató” rezsim öröksége még mindig velünk él.

Véleményem szerint az egyeduralom elérésének kifinomultabb eszközei szélesebb értelemben értelmezendők, mint az aczéli kultúrpolitika. Kádár hetvenes évekbeli politikája szimbolikus ebben az értelemben, hiszen részben elnyomta a korábbi reformokat, másrészt elkerülte a Husák-féle nyílt konfrontációt. Ennek eredményeképpen a rendszerváltás tárgyalásos és fokozatos volt Magyarországon.

Érdekes ebből a szempontból az új lengyel kormány. A Kaczynski testvérek radikálisan újra akarják tárgyalni a békés átmenetet, és a korábbinál jobban fellépnek a posztkommunista hálózatok ellen. Érdekes a divergencia Lengyelország és Magyarország között, a két ország között, amelyek 50 évvel ezelőtt a kommunizmus első krízisét okozták.

Kádár elárulta Nagy Imrét, és bizonyos értelemben Dubceket. Gorbacsovot rendkívül veszélyes fickónak minősítette. Ennek ellenére még mindig nagyon népszerű történelmi személyiség Magyarországon. Miért van ez?

Szerintem ez három okkal magyarázható. Először is a konszolidáció időszakában a meggyötört magyar társadalomnak lélegzetvételi szünetet nyújtott. Az 1960-as évek elejére a magyarok két generáció óta folyamatosan történelmi kataklizmákat szenvedtek el.

A migráció és leszámolások miatt a magyar társadalom elvesztette alternatív elitjét. Ekkor jött Kádár, aki azt üzent a társadalomnak, ha nem okoznak problémát, békén hagyja őket. Sőt egy fokozatosan javuló életet ígért, és meg is valósított. Az ajánlat tökéletesen volt időzítve, nem emlékszem, ki használta először a *biedermeier szocializmus* kifejezést, de nagyon találó. A háborúk és forradalmak után az emberek békességet akartak. A közvetlen szomszédokkal összehasonlítva kifejezetten élhetőnek tűnt a kádári Magyarország.

Kádár stílusa is segített. Hétköznapi embernek tűnt. Persze a valóság sokkal összetettebb volt, Kádár valójában sokkal kegyetlenebb és hataloméhesebb volt, mint azt sokan gondolták. De a korszak közvéleményének szerkezete miatt ezek a tulajdonságok nem kerültek napvilágra.

Sok ember biztonságosabban élt akkor, mint most. Természetesen a rendszerváltás fontos vívmány, de sokan vannak, akik veszítettek a kommunizmus bukásával. Ezekben a körökben érthető bizonyos nosztalgia. Ennek vannak nyomai a régió más országaiban is, Kelet-Németországban megfigyelhető az *Ostalgie*. Mivel a kádári Magyarország kevésbé volt elnyomó, mint más kommunista országok, nehéz nem észlelni ezt a jelenséget Magyarországon is.

Az interjú első kérdésében szót ejtettünk bizonyos shakespeare-i áthallásokról Kádár életével kapcsolatban. Szerinted melyik drámához lehet legjobban kötni a magyar kommunista vezér életét?

A válasz első ránézésre unalmasan kiszámítható. Macbeth ölt a hataloméért, és később a múlt bűnei kísértik. Ez igaz Kádár Jánosra is. Macbeth jobb metafora, mint III. Richárd, hiszen a király tudatosan gonosz, és élvezi a gonoszságot, míg Macbeth folyamatosan lesz gonosszá. A *III. Richárd*nak azonban van egy jelenete, amely teljesen ráillik Kádár életére is. Richárdot a mindent eldöntő bosworthi csata előtt meglátogatják azok szellemei, akiket megölt. Kádárnak utolsó heiteiben megjelent nemcsak Nagy Imre, hanem Dubcek és Rajk szelleme is.

